

Pohjoisten kansojen perinne globaalissa kehityksessä

Hidden Rituals and Public Performances. Traditions and Belonging among the Post-Soviet Khanty, Komi and Udmurts. Ed. Anna-Leena Siikala and Oleg Ulyashev. Helsinki: SKS, 2011.

Suomalaisilla on hienot perinteet Venäjän pienten suomalais-ugri-laisten kansojen tutkimuksessa, ja tuon perinteen jatkajana tämä kirja ei totisesti kalpene. *Hidden Rituals and Public Performances* jää epäilemättä hantien, komien ja udmurttien tutkimuksen perusteokseksi, jonka tulkintoja voidaan haastaa, mutta jonka kaltaista laajaa tuntemusta kukaan tuskin kykenee vähään aikaan tavoittamaan. Tutkimuksen syvyys rakentuu kahden tutkijan poikkeuksellisen toimivaan yhteistyöhön, mutta myös antropologian professori Anna-Leena Siikalan pitkään kenttätöyhteyteen suomalais-ugri-laisten kansojen parissa. Kirja on paitsi huolella kirjoitettu, myös hyvin toimitettu. Erityistä kiitosta ansaitsee runsas kuvamateriaali, joka avaa lukijalle tekstiä ja tutkittavien maailmaa.

Tutkimus edustaa nykyään yhä harvinaisemmaksi muuttuvaa aikaa ja pitkäjänteisyyttä vaativaa perinteistä antropologista kenttätöyhteyttä. Tutkijat vaeltavat reput selässä pitkiä matkoja tiettömillä alueilla, jonne ei ulkopuolisia useinkaan eksi. He kulkevat kylästä kylään ja asuvat tutkittavien kodeissa. Siikala ja Ulyashev eivät tyydy tarkastelemaan tutkittaviansa vain ulkopuolisille tarkoitettuihin tilaisuuksiin. Eräs kirjan herkullisista yksityiskohdista on kertomus Udmurtiassa vietetystä virallisävytteisestä festivaalista, jonka ulkomaalaisille arvovieraille tarkoitettu aidatulta alu-

elta Siikala pakenee udmurttien kansallispuvussa esiintyjien ja tavallisten osallistujien puolelle.

Tutkijoiden erilaiset taustat täydentävät toisiaan ja laajentavat näkökulmaa aiheeseen. Komina Oleg Ulyashev kykenee avaamaan kielellisiä nyanseja ja valottamaan kulttuurista kontekstia. Hänen taustansa paikallisena kulttuurityön ”aktivistina” on myös varmasti edesauttanut tutkittavien halukkuutta yhteistyöhön. Vaikka Siikala selvästi liikkuu täysin luontevasti tutkittaviansa parissa ja hallitsee heidän kulttuurinsa, aukeaa eri taustasta tulevan tutkijan kokemuksista ja huomioista kuitenkin kiinnostavia yksityiskohtia, jotka olisivat saattaneet jäädä sisäpiiriin kuuluvalla huomioimatta. Tutkimuksen kattavuutta ja ansioita lisää merkittävästi myös se, että kirjoittajat onnistuivat eri sukupuoltensa tähden keräämään materiaalia sekä pelkästään miehille että naisille tarkoitetuista tapahtumista. Erityisen tärkeää tämä on hantien kulttuurissa, jossa miesten ja naisten rituaalit ja arkielämän askareet ovat selkeän eriytyneet.

Siikala ja Ulyashev hyödynsivät tulkinnoissaan sellaisten varhaisten etnografien kuin K. F. Karjalaisen, U. T. Sireliuksen, Kai Donnerin ja Toivo Lehtisalon tutkimuksia. Näiden avulla Siikala ja Ulyashev kykenevät hahmottamaan muutoksia, joita pohjoisten kansojen elämässä on tapahtunut. Toisaalta he myös tarkastavat ja korjaavat aiempia käsityksiä. Esimerkiksi hantien suhteen tutkimuskirjallisuudessa on pitkään elänyt K. F. Karjalaisen 1900-luvun alussa esittämä väite siitä, ettei naisia päästetä pyhille rituaalipaikoille. Tämän

käsityksen Siikala ja Ulyashev kumoavat arvellessaan sen syntyneen siksi, että miehenä Karjalaiselle ei yksinkertaisesti näytetty naisten omia salaisia pyhiä paikkoja.

Historiallinen perspektiivi tulee väistämättä esiin myös näiden kansojen elämässä viime vuosikymmenien ja paraikaa tapahtuvien muutosten tähden, joita Siikala on pitkän tutkijanuransa aikana päässyt itse todistamaan. Neuvostoliiton romahtaminen antoi pohjoisten kansoille vihdoin mahdollisuuden harjoittaa uskontoihinsa kuuluvia rituaaleja ilman pelkoa vainosta, sekä avasi uusia kontakteja ulkopuoliseen maailmaan. Näiden lisäksi on kuitenkin ilmestynyt myös uusia uhkia varsinkin alueen maaseudulle, jossa toimeentulon mahdollisuudet ovat kaventuneet 1990-luvun lamasta alkaen. Maaseudun elämäntavat ja perinne heikkenevät myös öljy- ja kaasuteollisuuteen nojaavien kaupunkien imiessä väestöä. Venäläisten ja kansainvälisten vaikutusten myötä kansallinen perinne uhkaa heiketä ja sen ylläpitäminen ja jatkaminen tulevat entistä tietoisemmiksi prosesseiksi.

Pohjoisen etnografiana työ rakentuu pitkän historian pohjalle. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys puolestaan asettuu antropologian viimeaikojen vilkkaimpiin keskusteluihin ”perinteen” määrittelystä, detraditionalisaatiosta ja identiteetin rakentumisesta modernissa maailmassa. Kirjoittajat haastavat osaltaan jähmettyneet mallit ”perinteestä” jonakin alkuperäisenä ja rajattuna kokonaisuutena. Kyse on osin sellaisten käsitteiden kuin ”perinne” tai ”identiteetti” muuttumattomuuden ja yhtenäisyyden problematisoinnista yleisellä tasolla, osin siitä, että modernissa maailmassa niiden monimuotoistuminen ja dynaamisuus voimistuvat. Esi-

merkiksi tapa, jolla jokin tietty identiteetti kehystetään tai esitetään, vaihtelee tilanteen ja yleisön mukaan. Lisäksi identiteetit eivät ole enää niin selkeästi tiettyyn rajattuun alueeseen sidottuja, vaan leviävät ja hajoavat ihmisten ja ajatusten liikkuvuuden lisääntymisen myötä.

Yhden identiteetin sijaan ihmisillä on myös yhä useampia erilaisia identiteettejä. Globalisaation myötä myös ”paikallinen” on entistä enemmän suhteellinen ja kontekstuaalinen käsite. Siikala ja Ulyashev muistuttavat, etteivät paikallinen perinne ja globaali moderni muodosta niinkään vastakohtia, vaan nivoutuvat toisiinsa ja ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Selkeimmillään tämä dynamiikka tulee esiin tavassa, jolla uustraditionalismista on tullut globaali trendi. Kirjoittajat haastavat tutkimuksellisen jaon hegemoniseen kansalliskulttuuriin ja vähemmistöjen ”kansankulttuuriin”, joka osin näkyy myös jakona ”Venäjän tutkimukseen” ja ”suomalais-ugrialaisten kansojen tutkimukseen”. Siikala ja Ulyashev huomauttavat, että ”periferioiden” tapahtumat eivät ole vain yksittäisiä ilmiöitä, vaan heijastavat laajempia prosesseja ja paljastavat näitä tehokkaammin kuin pelkkä ”keskusten” tarkastelu.

Kirjan analyysiluvuista hanteja käsittelevä osa on laajin. Yksityy tähän lienee se, että hantien periteiset rituaalit ja suullinen perinne on niin erottamaton osa heidän jokapäiväistä elämäänsä, ettei näitä voi käsitellä erillään. Toisaalta hantien kulttuuriin on käsitellyistä kolmesta ryhmästä vaikuttanut vähiten venäläisyys ja kristinusko, ja siksi se tarjoaa rikkainta aineistoa suomalais-ugrialaisten kansojen alkuperäisuskonnosta ja kulttuurista. Ulyashev ja Siikala kuvaavat hantien myyttejä, uskomuksia ja rituaaleja tarkasti, mutta samalla hyvin elämänmakuisesti.

Uskontoon liittyvät termit ja paikoin monimutkaisetkin maailmankuvan elementit nivoutuvat luontevasti esimerkkeihin kenttätöiden tapahtumista ja kuvauksiin hantien arjesta. Väheksymättä kirjan muita lukuja, juuri hanteja käsittelevässä osuudessa materiaalin runsaus ja ainutlaatuisuus nousevat erityisesti esiin.

Komeja ja udmurtteja käsittelevä osa on selkeämmin fokuusoittunut kirjan teoreettiseen ja temaattiseen kehukseen perinteen ja identiteetin muutoksista ja niiden välisistä suhteista. Näitä tutkijat tarkastelevat analysoimalla kansanlauluperinnettä, jota suurelta osin ylläpitävät ikääntyvät naiset. Tämän yhden aiheen kautta avautuu näkökulmia useaan suuntaan. Kuorojen toiminnan historia kuvaa Neuvostoliiton aikaisen paikallisen kulttuurin tuottamisen käytäntöjä ja ihanteita, sekä sen jälkeistä murrosta maaseudun kulttuuritoiminnassa. Komilaisen kansanmusiikin ja kuorotoiminnan analyysi tuo myös loistavasti esiin kirjoittajien alun teoreettisessa keskustelussa käsittelemän kulttuurien ja perinteiden intertekstuaalisuuden ja toisaalta paikallisen ja globaalin väliset moninaiset suhteet. Tutkijat osoittavat, miten perinne muotoutuu useista kerroksista samalla kun sen sisällöstä ja tulkinnoista käydään jatkuvia neuvotteluja. Nämä neuvottelut puolestaan kertovat suoraan eri historiallisten tilojen ja yksilöiden arvostuksista. Sanoitusten historian ja variaation selvittäminen tukee kirjoittajien alussa esittämää argumenttia perinteen dynaamisuudesta. Suullista perinnettä voidaan siirtää kirjoitetuksi perinteeksi, mutta muutosta tapahtuu myös toiseen suuntaan kirjoitettujen runojen ja laulujen löytäessä uusia muotoja ja sulautuessa vähitellen osaksi monimuotoista suullista perinnettä.

Sukupuoli nousee esiin kirjan kaikissa luvuissa monin eri ta-

voin. Hantien elämässä sukupuoli määrittää suurelta osin ihmisten rooleja ja heidän uskontoaan, komien ja udmurttien perinteen säilyttäminen ja jatkaminen on puolestaan pitkälti naisten harteilla. Maaseudun työmahdollisuuksien niukkuuden ja alkoholismin vähentäessä miesten määrää jäävät naiset pyrittämään arkea ja ylläpitämään yhteisöllisyyttä. Toisaalta, kuten Siikala ja Ulyashev huomauttavat, naisten roolin kasvaminen perinteen ollessa uhattuna ei välttämättä ole mitenkään harvinaista. Myös neuvostohallinnon harjoittamien vainojen aikaan naiset usein ottivat vastuun perinteen säilymisestä. Eriytyneet sukupuoliroolit ja käsitykset sukupuolesta ovat kuitenkin kenties asia, joka jättää lukijalle eniten avoimia kysymyksiä. Varsinkin hantien sukupuoleen perustuvia rajoituksia ja arvottavia käsityksiä lukiessa olisin toivonut, että kirjoittajat olisivat avanneet enemmän myös omia tuntemuksiaan näitä kohdatessaan. Ennen kaikkea tämä olisi ollut kiinnostavaa siksi, että näiden pohtiminen olisi epäilemättä voinut tuoda useisiin sukupuolen tutkimuksen parissa käytyihin teoreettisiin keskusteluihin uusia näkökulmia.

Kirjan viimeisessä luvussa tekijät kokoavat yhteen tutkimuksen tuloksia ja asettavat sen uudelleen teoreettiseen viitekehukseen. He huomauttavat, että perinnettä ylläpidetään paitsi itseä tai omaa ryhmää varten, myös julkisena näytöksenä omasta identiteetistä ulospäin. Näin esimerkiksi neuvostoaikana salaa vietetyistä kylien rituaaleista muokataan aineksia myös kansallisiin festivaaleihin. Lisäksi, neuvostoaikana tukahdutettua perinnettä elvyttävät niin kaupunkien intellektuellit kuin perinteeseen kiinteämmin sidoksissa olevat kylien asukkaat. Perinteen jatkamisen reunaehdot ja tavat vaihtelevat hantien, komien ja udmurttien parissa. Tästä huoli-

matta niistä voidaan löytää myös yhteisiä piirteitä. Kuten Siikala ja Ulyashev huomauttavat, näillä alueilla noussut uustraditionalismi on osa globaalia muutosta. Ne myös kaikki omilla tavoillaan kuvastavat paitsi omia paikallisia juuriaan, myös Venäjän yhteiskunnallista tilannetta.

Hidden Rituals and Public Performances on suhteellisen pitkä kirja, mutta sisällön rikkauden

vuoksi nautinnollista luettavaa loppuun saakka. Se ei kuitenkaan ole vain kiehtova etnografinen tutkimus. Teos tuo myös uusia näkökulmia sosiologisiin, historian tutkimukseen sekä tietenkin myös Venäjän tutkimuksen keskusteluihin ja siksi sen voi odottaa tavoittavan myös näiden alojen tutkijoita.

Kaarina Aitamurto

Tutkimuksia elämää suuremmasta radasta

A.A. Golubjev: *Istorija stroitelstva Murmanskoi železnoi dorogi. Peterburgski gosudarstvennyj universitet putej soobshenija, 2011. 204+XXXII s.*

Reinhard Nachtigal: *Die Murmanbahn. Die Verkehrsbindung eines kriegswichtigen Hafens und das Arbeitspotential der Kriegsgefangenen (1915 bis 1918). Grunbach: Verlag Bernhard Albert Greiner, 2010. 159 s.*

Reinhard R. Nachtigal: *Die Murmanbahn 1915–1919. Kriegsnotwendigkeit und Wirtschaftintressen. Remshalden: Verlag Bernhard Albert Greiner, 2007. 222 s.*

Rautatie Pietarista Murmanskiin rakennettiin ensimmäisen maailmansodan aikana, ja valmistuttuaan rata muutti Luoteis-Euraasian strategisen ja taloudellisen aseman perinpohjaisesti. Vuonna 2016 tulee kuluneeksi 100 vuotta radan valmistumisesta.

Suurta juhlavuotta silmällä pitäen järjestettiin Murmanskiissa vuoden 2011 lokakuussa radan historialle omistettu konferenssi. Tuolloin todettiin radan rakentamista ja sen vaikutuksia tutkitun toistaiseksi vähän. Neu-

vostoliitossa radan merkitys jäi propagandan peittoon, ja rataa liittyvän strategian tähden rataa ja sen rakentamista koskevat lähteet olivat pitkään suljettuja. Vasta perestroikan ja Neuvostoliiton hajoamisen myötä arkistot avautuivat tutkijoille.

Suomen ja Karjalan historiaan radalla on ollut mitä suurin merkitys. Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa ”Kansallinen valtiollisuus Luoteis-Venäjällä vallankumouksen jälkeen vuoteen 1940. Karjalan ja Komin kehityslinjat Suomeen verraten” tutkin liikenneoloja ja julkaisin tutkimuksen, jossa rautatien rakentaminen liitettiin laajempaan strategiseen kokonaisuuteen (Juntunen 1997). Tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkasteltu rakentamisen teknisiä yksityiskohtia.

Rataa rakennettiin osittain vankityövoimalla, ja Reinhard Nachtigal tarkasteli vuonna 2001 julkaisemassaan tutkimuksessaan keskusvalloista kotoisin olevien sotavankien osuutta radan rakentamisessa. Kuusi vuotta myöhemmin julkaisemassaan täydennetyssä tutkimuksessa kirjoittaja on huomioinut uusimman tutkimuskirjallisuuden.

Nachtigalin tutkimuksen ensimmäinen versio keskittyi sotavankikysymykseen ja oli yhtenäinen. Toinen versio on

kaksijakoinen. Siinä tarkastellaan sotavankien radanrakentajina, ja englantilaisten lähteiden avulla hän tuo esiin Iso-Britannian Pohjois-Venäjälle ulottuvat kaupalliset ja imperialistiset pyrkimykset. Nachtigal käsittelee lähteitään ja kirjallisuutta kriittisesti ja esittää uutta tietoa, mutta hän ei huomioi, kuinka Iso-Britannian pyrkimykset vastasivat Venäjän etuja. Ylipäänsä venäläinen näkökulma tulee huonosti esiin. Varsinaista rakennustyötä kirjoittaja käsittelee lähinnä sotavankien olosuhteiden kautta. Hän tarkastelee yksityiskohtaisesti kansainvälisiä, muun muassa Punaisen Ristin toimenpiteitä vankien aseman parantamiseksi. Venäläiset, suomalaiset ja kiinalaiset rakentajat sivuutetaan pelkällä maininnalla. Outoa on, ettei saksalainen Nachtigal kiinnitä huomiota pohjoisen ilmaston aiheuttamiin rakennus- ja huoltovaikeuksiin.

Mielenkiintoisena on pidettävä ratatoista paenneita koskevaa katsausta, johon suomalaisten lähteiden käyttö olisi tuonut lisävalaistusta. Suomessa pakokysymystä on tutkinut Matti Lackman, jonka pakoja käsittelevä tutkimus ilmestyi vuoden 2012 kuluessa. Nachtigalin tutkimusta valaisevat sotavankien tilastot ja graafiset esitykset, mutta koska niitä ei ole suhteutettu työläisten kokonaisuuteen, jäävät tiedot kokonaisuuden kannalta vajaviksi. Valokuvien valinnassa olisi myös voinut olla huolellisempi. Tutkimukseen liitetyt toisen maailmansodan aikaiset Saksan ilmavoimien ottamat kuvat eivät anna informaatioita käsitelystä aiheesta. Kartografiaan olisi myös voinut kiinnittää enemmän huomiota, sillä teoksessa ilman painovuotta oleva kartta näyttää vain maaston ja radan yleispiirteet.

Ensimmäinen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ilmestynyt radan rakentamiseen keskittyvä tutkimus julkaistiin Pietarissa vuonna 2011. Pietarin valtiollises-